

Marija PEHAR, *Otajstvo Trojedinoga Boga u slikovnom izričaju*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2016, 323 str.

Ivan Karlić

vanikar010@gmail.com

Prošle je godine objavljena ova vrlo vrijedna i po mnogočemu originalna knjiga dr. sc. Marije Pehar, izvanredne profesorice dogmatske teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na prijedlog Odbora za podjelu državnih nagrada za znanost za 2016. godinu, a Odlukom Sabora Republike Hrvatske od 26. rujna 2017., autorica je za ovu knjiga nagrađena državnim nagradom za znanost u području humanističkih znanosti.

U relativno opširnom uvodu autorica uistinu dobro uvodi čitatelja u tematiku i u problematiku, odnosno dobro iznosi nakanu i temu koju razrađuje u knjizi, što je izuzetno važno za razumijevanje sadržaja. Već iz uvoda je jasno da je tema pravilno određena i postavljena, što znači da je sadržaj knjige primjeren profilu znanstvene (autorske) knjige. Odmah saznajemo da autorica pokušava »jedno uz drugo staviti teološko promišljanje Trojedinoga Boga izrečeno riječju i teološko predočavanje Trojedinoga Boga izraženo slikom« (6). Pri tom se autorica vodi »načelom da je svaka ljudska riječ određena slika, a i svaka slika na svoj višeznačan način ljudska riječ« (6). Tako je odmah razvidno da je »eksplicitna tema knjige slikovni prikazi trojstvenoga Boga, i to u kontekstu suodnosa teološke riječi i slikovnog izričaja« (7). Autorica je istaknula da je kršćanstvo »rano shvatilo značenje ovoga suodnosa riječi i slike i ukomponiralo ga u svoj izričaj i svoj navještaj, iako se supostojanje teološke riječi i teološke slike nije odvijalo bez poteškoća i napetosti« (6). Primarni cilj knjige, kako i autorica veli, nije

»kritičko propitivanje umjetničkoga i estetskoga kod pojedinih slika ili ikonografskih tipova (...), nego iščitavanje ikonografskoga, s nadom da se dospije do otkrivanja ikonološkoga, dakle, do teološke poruke slike, ovdje konkretno do dubljega razumijevanja otajstva jednoga Boga u trojstvu osoba te do približavanja tom otajstvu« (9).

Dakle, u analitičkom predstavljanju i promišljanju slikovnih prikaza Trojstva želi se iščitavati teološka istina i teološki sadržaj. U prvom poglavlju iznosi se povijesni pregled kršćanskoga slikovnog izricanja Boga i razvoj odnosa teologije i slike:

»Riječ je o kompleksnom i dinamičnom odnosu koji se odvijao u znaku međusobnoga traženja, dopunjavanja i potvrđivanja, ali i osporavanja i nijekanja. Teologija je uvijek promišljala sliku i bila kriterij njezine pravovjernosti, dok je slika na svoj način odražavala teologiju i vjeru te služila kao teološki navještaj i svjedočanstvo vjere« (6).

Iako je riječ o povijesnom pregledu odnosa teologije i slike, primarni interes nije samo povijest i povijesnost njihova razvoja,

»nego intenzivnije zadržavanje na teološkim uvjetovanostima i opravdanjima slike Boga u kršćanstvu. Pri tom je razumljiv osobiti naglasak na ranokršćanskom stavu prema svetim slikama, ali nije zanemaren ni kasniji razvoj sakralne slikovnosti, osobito unutar zapadnog kršćanstva. Na kraju ovoga poglavlja, u kontekstu višestruke krize moderne otvoreno se problematiziraju i njezini slikovni prikazi Boga, ali se i postavlja pitanje suvremenoga kršćanskog traganja za pročišćenom slikovnom sakralnošću slike Boga. Tako se zatvara krug u uvijek novom traženju načina prožimanja teološke riječi i teološke slike« (6-7).

Budući da je tema knjige: slikovni prikazi trojstvenoga Boga, i to u kontekstu suodnosa teološke riječi i slikovnog izričaja, prije analize samih slikovnih prikaza autorica želi iznijeti sadržaj trinitarne vjere i trinitarne teologije. Tako se u drugom poglavlju iznosi hod, odnosno »povijesno-dogmatski razvoj trinitarne dogme, sadržaj njezinih najznačajnijih formulacija, kao i vjerničko-soteriolška hermeneutika i usmjerenje njezina dogmatskog razvoja« (7). Ovaj vrlo pregledan i relativno sažet

»povijesno-dogmatski hod kroz stoljeća ovdje nije zamišljen kao iscrpan prikaz razvoja ili sadržaja trinitarne teologije, nego kao prikaz najznačajnijih i prijelomnih dogmatskih sadržaja i izričaja. Glavni je naglasak (...) stavljen na ranokršćansko oblikovanje trinitarne dogme, kao i na krivovjerja i prijepore koji su prethodili njezinu teološkom razjašnjenju i izricanju. Ovi su ranokršćanski trinitarni iskazi (...) zajedničko bogatstvo svih kršćanskih crkava i zajednica, te su stoga i osobito dragocjeni polog ikonografskog sadržaja svih kasnijih slikovnih prikaza Trojstva« (7).

»Svi se trinitarni izričaji (...) mogu sažeti u formulaciju: Bog Otac sa Sinom i Duhom Svetim jedan je Bog, u trojstvu osoba i jedinstvu naravi. Pred ovim kompleksnim sadržajem kršćanske vjere stoje u svom traganju za razumijevanjem jednako i teolog i likovni umjetnik. No, pred umjetnikom je (po samoj naravi njegova izričaja) ipak naglašenija dilema: naglasiti Božju jednost i pri tom zanemariti trojstvenost, ili naglasiti trojstvenost božanskih osoba, dovodeći u pitanje božansku jednost. Druga poteškoća umjetnika slikara pred ovim otajstvom kršćanske vjere je: jedinstvenom slikom prikazati jednakost Oca, Sina i Duha Svetoga u njihovom božanstvu, časti i dostojanstvu, a istovremeno sačuvati vlastitosti njihovih pojedinačnih osobnosti« (8).

Ove dileme i propitkivanja prate predočavanje i sustavna analiza slikovnih prikaza Presvetoga Trojstva u trećem, središnjem, poglavlju knjige, u kojem autorica nastoji odgovoriti na spomenute dileme, kao i na razna pitanja koja

su pratila (i još uvijek prate) predočavanje i sustavnu analizu slikovnih prikaza Presvetog Trojstva, kao npr.:

»Služi li se (...) slika teologijom preuzimajući njezin sadržaj? Ili se teologija služi slikom kako bi (...) posredovala svoju istinu? Ili se radi o sadržajima koji se, iako se ne mogu odvojiti, ipak moraju promatrati svaki u svojoj vlastitosti izričaja, te su jedan drugomu dopuna i obogaćenje? Može li slika svojim specifičnim sredstvima (svjetlom, bojom, analogijom simbolizma, kompozicijom) istinu o Trojedinom Bogu izreći snažnije i autentičnije od kompleksne i ponekad teško shvatljive ili čak teško dostupne teološke riječi?« (8).

Tražeci odgovore na spomenute dileme i pitanja, autorica u ovom, sadržajno i slikovno izuzetno bogatom poglavlju, pomno analizira mnogobrojne slikovne prikaze Trojstva. Unatoč mnogovrsnim različitostima, specifičnostima, teološkim sadržajima, povijesnim i kulturološkim uvjetovanostima, autorica smatra da se može govoriti o nekoliko tipova slikovnih prikaza Trojstva. Ovdje ih je podijelila u šest skupina (znakovni i simbolički, alegorijski, antropomorfn, prikazi-sažeci vjere, prikazi »četvorstva«, apstraktni prikazi), a unutar tih skupina usredotočila se na neke najznačajnije tipove trojstvenih prikaza (primjerice: Prijestolje milosti, Psalamsko Trojstvo, Triandričko Trojstvo, Tricephalus itd.). Mnoštvo i raznovrsnost ikonografskih prikaza Trojstva daju vrlo lijepu i zao-kruženu cjelinu s povijesnog (od najranijih prikaza do suvremenih) i konfesionalno-kulturološko (prikazi kršćanskog Istoka i kršćanskog Zapada) motrišta.

Osobita je pozornost posvećena prikazima Trojstva unutar istočnih crkava, gdje je kao vrhunac trojstvene slikovnosti istaknut Philoxenia tip; iako je zajednička baština kršćanskog Istoka i Zapada, ovaj tip na osobit način otkriva svu specifičnost istočnjačke trinitarne teologije i duhovnosti. Zaključno, autorica s pravom tvrdi da je:

»kršćanstvu u cjelini, upravo i zbog njegove značajne okrenutosti teologiji i racionalnosti, uvijek bilo jasno da nikakva slika Boga nije Bog. Tako je i sa slikovnim prikazima Trojstva. Unatoč nekih kriznih trenutaka u kršćanskom shvaćanju slikovnih prikaza trojstvenoga Boga, treba priznati da ozbiljnijih zapadanja u praksu poganskoga štovanja tih prikaza nikada nije bilo. Unutar ograničenosti općeljudskog izričaja, slika Trojstva uvijek je, uostalom kao i trinitarno-teološka riječ, shvaćana samo kao ljudski pokušaj promišljanja uzvišene objave nedokučivoga otajstva trojstvenoga Boga i iskazivanja vjere koja tu objavu prihvaća. I provedena analiza potvrđuje da slika u velikoj većini analiziranih prikaza nije imala preuzetnu nakanu, otajstvo Trojstva izricati, izlagati ili definirati, nego to otajstvo čovjeku približavati i na njega ukazivati« (299-300).

Uz jasnoću očekivanih ciljeva, knjiga je pisana zavidnom i preciznom znanstvenom metodologijom, popraćena je domaćom (manje, jer je i nema previše o temi koju se obrađuje) i inozemnom (više, iako ova tema nije puno obrađivana niti u inozemstvu) literaturom, te je stoga ne samo značajan znanstveni dopri-

nos spomenutim područjima (teologije, filozofije, umjetnosti), nego bez sumnje i otvoreno usmjerenje za daljnja proučavanja.

Premda je u ovom djelu riječ o vrlo delikatnim i nijansiranim teološko-filozofskim te umjetničkim pojmovima i argumentima, autoričin je jezik precizan, jasan i razumljiv, stil dotjeran, a izlaganje tečno. Tema je u cjelini iscrpno obrađena i dorečena. Dobro sročnim uvodima u svako poglavlje, kao i zaključcima, autorica uvodi čitatelja u problematiku onoga o čemu namjerava pisati, čime olakšava slijediti temu.

Autorici svakako treba odati priznanje na velikom uloženom trudu u pisanju ovoga djela. U situaciji kada se na hrvatskom jezičnom području (ali i šire) osjeća velik nedostatak knjiga iz interdisciplinarnog područja s teološkim, filozofskim i umjetničkim naglascima, ovo djelo to više dobiva na vrijednosti i čitateljima će zasigurno biti od velike koristi višestruk doprinos djela Marije Pehar. Ono je izniman doprinos hrvatskoj kulturnoj, napose teološko-filozofskoj i umjetničkoj javnosti za sveobuhvatnije razumijevanje te za dublje i bolje poznavanje otajstva Presvetoga Trojstva, odnosno za sustavnu analizu slikovnih prikaza Presvetoga Trojstva.

Slobodno se može reći da će ovo djelo zbog svoje kvalitete i izvornosti zasigurno postati nezaobilazno i korisno polazište za daljnja istraživanja unutar navedenih područja, ali i poticaj i izazov teozima, filozofima i umjetnicima na hrvatskom govornom području, koji će se pobliže i sustavnije baviti bilo ikonografijom Presvetoga Trojstva, bilo filozofsko-teološkom problematikom božanskih osoba, odnosa i zajedništva.